



Konrad Zacharski

## Chór - gdzie to jest?

No właśnie... gdzie właściwie jest chór w kościele? I wcale nie chodzi o chór rozumiany jako zespół wokalny uświetniający swym śpiewem obrzędy liturgiczne. Moje pytanie o 'chór' dotyczy miejsca wydzielonego w przestrzeni świątyni.

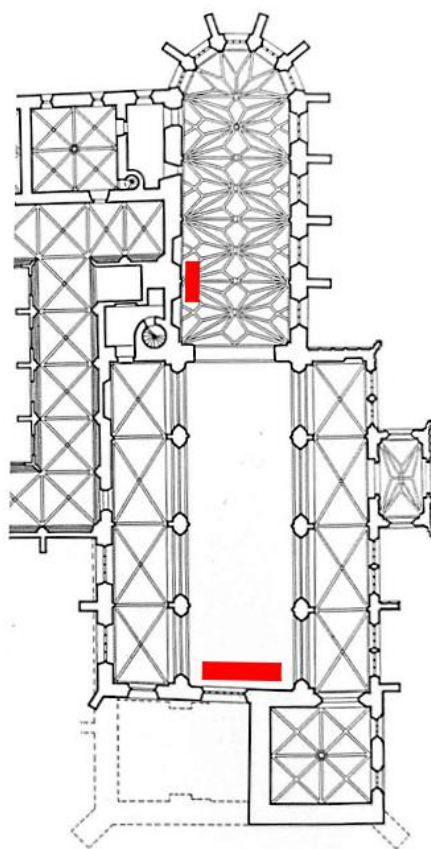
Gdzie zatem jest TEN chór? Zależy kto pyta i co ma na myśli. W obiegowym języku pytanie o 'chór' z reguły dotyczy chóru muzycznego, a więc tego dużego balkonu znajdującego się zwykle nad głównym wejściem do kościoła, naprzeciwko ołtarza głównego. Na chórze prawie zawsze są organy i równie często obowiązuje tam zakaz wstępu czy to dzieci, czy to osób enigmatycznie zwanych "nieupoważnionymi". Chór muzyczny nazywany bywa również emporą organową, chórem śpiewaczym, itp. Jest to, jak już wspomniałem, znaczenie nazwy 'chór' obiegowe, najbardziej popularne.

A jak termin 'chór' rozumie np. historyk sztuki, albo inna osoba której nieobce są nazwy stosowane w opisach architektury obiektów sakralnych? Tutaj też sprawa może być niejednoznaczna, bo nawet wśród fachowców z takich dziedzin jak historia sztuki, liturgika, muzykologia, itd. nie ma pełnej zgodności w szczegółach co do tej definicji, bowiem czym innym okazuje się być np. chór architektoniczny, a czym innym chór liturgiczny, itd. To bardzo zawile i szczegółowe kwestie, na roztrząsanie których nie ma tutaj miejsca. Skupię się zatem na dość szerokim, ale wydaje się, że wciąż fachowym, rozumieniu pojęcia 'chór'. W takim rozumieniu 'chór' utożsamiany jest z **prezbiterium**. 'Chór' to wyodrębniona w kościele przestrzeń przed wielkim ołtarzem, przeznaczona dla duchowieństwa, oddzielona zwykle od nawy lekkim podwyższeniem i niekiedy balustradą (to zauważymy patrząc przed siebie i pod nogi) oraz tęczą (a to spostrzeżemy patrząc

w górę). Chór zamknięty jest albo prostą ścianą, albo apsydą (zbudowaną na rzucie wieloboku, półkola bądź półelipsy). Chór zwany bywa również chórem kapłańskim. W minionych wiekach to w prezbiterium właśnie uroczyście modlono się śpiewem, to tutaj śpiewał chór bądź chóry i to tutaj często budowano instrumenty, które tym śpiewom towarzyszyły.

Po tych wyjaśnieniach być może łatwiej będzie zrozumieć określenie **'organy chórowe'**. Zwróćmy uwagę na różnicę między organami na chórze a organami w chórze. 'Organy chórowe' zatem to wcale nie ten instrument, który znajduje się na emporze organowej z tyłu kościoła (czyli na chórze muzycznym). To organy, które znajdują się w chórze (w prezbiterium) lub w bliskim jego sąsiedztwie. Organy takie najczęściej można spotkać np. w średniowiecznych kościołach, w których prezbiteria są duże, z wielkim zdobionym ołtarzem, ze stallami dla duchownych, itd. Organy chórowe, zwłaszcza te nieco większe, budowane były zwykle na balkonach czy galeriach usytuowanych przy bocznych ścianach prezbiterium (nie zajmowały w ten sposób miejsca w prezbiterium, a wciąż pozostawały w pobliżu chórów prowadzących śpiew liturgiczny). Organy chórowe to zwykle niejedyne organy w kościele, bo najczęściej oprócz nich w świątyni istnieją o wiele większe organy główne usytuowane na emporze organowej znajdującej się w zachodnim końcu nawy głównej (zwykle nad głównym wejściem do kościoła).

Przykładem takiego rozwiązania może być np. gotycki kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Małgorzaty przy klasztorze oo. Augustianów w Krakowie. Organy chórowe znajdziemy na balkonie zawieszonym na północnej ścianie prezbiterium (chciałoby się powiedzieć, że jest to lewa strona prezbiterium, ale w fachowych opisach inwentaryzacyjnych kościołów używa się raczej nazw kierunków geograficznych – postaram się o tym napisać niebawem w kolejnych notatkach). Organy główne znajdują się natomiast na dużej emporze organowej przy końcu nawy głównej, tj. w części zachodniej (tutaj akurat pod chórem muzycznym nie ma wejścia do kościoła). Lokalizację obydwu instrumentów ilustruje plan zamieszczony obok. Nadmienię tylko, że w kościele tym znajduje się jeszcze jeden instrument organowy, tym razem pozytyw, który ulokowano w kaplicy św. Moniki, ale to trochę inna historia; instrumentu tego nie zaznaczono na przedstawionym planie (na marginesie... przywołana powyżej kaplica św. Moniki jest miejscem modlitwy klauzurowych sióstr augustianek i przez cały rok z wyjątkiem jednego dnia jest



■ il.1. Plan kościoła św. Katarzyny i Małgorzaty (oo. Augustianów) w Krakowie; lokalizacja organów w prezbiterium i w nawie głównej.

niedostępna; ten wyjątek to 26 IV – święto Matki Boskiej Dobrej Rady, kiedy to kaplica dostępna jest dla wszystkich).

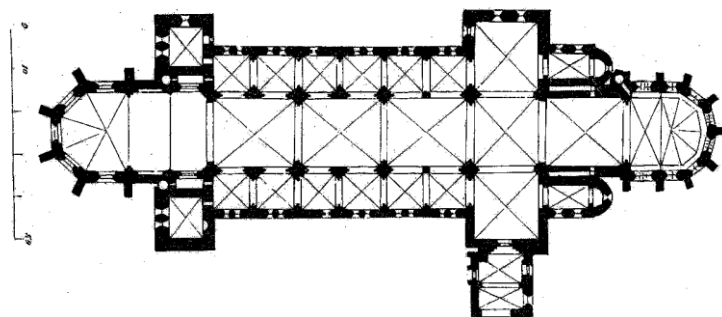


■ **il.2.** *Organy w kościele (oo. Augustianów) św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Małgorzaty w Krakowie: po lewej organy w prezbiterium (na ścianie północnej czyli po stronie Ewangelii), po prawej główny instrument na zachodniej emporze organowej.*

Podobne lokalizacje organów można również odnaleźć w innych gotyckich kościołach krakowskich, np. w Bazylice Bożego Ciała (Kanoników Regularnych Laterańskich) na Kazimierzu oraz w Bazylice Mariackiej przy Rynku (tutaj w zachodnim końcu korpusu nawowego oprócz organów głównych w nawie głównej, znajduje się jeszcze trzeci instrument - w południowej nawie bocznej).

Na koniec jeszcze dwie kwestie. Przyzwyczajeni jesteśmy do tego, że kościół ma chór (czyli prezbiterium). Zwykle chór w kościele jest jeden. Zwykle, ale - jak się okazuje - nie zawsze. Trzeba mieć świadomość, że w całym bogactwie rozwiązań architektonicznych znajdziemy i takie świątynie, które wyposażono w dwa chóry. Niech nie zdziwi nas zatem fakt (bo to wcale nie musi być błąd), że w opisach niektórych świątyń (tzw. bazylik dwuchórowych) znajdziemy wzmianki zarówno o chórze wschodnim jak i o chórze zachodnim.

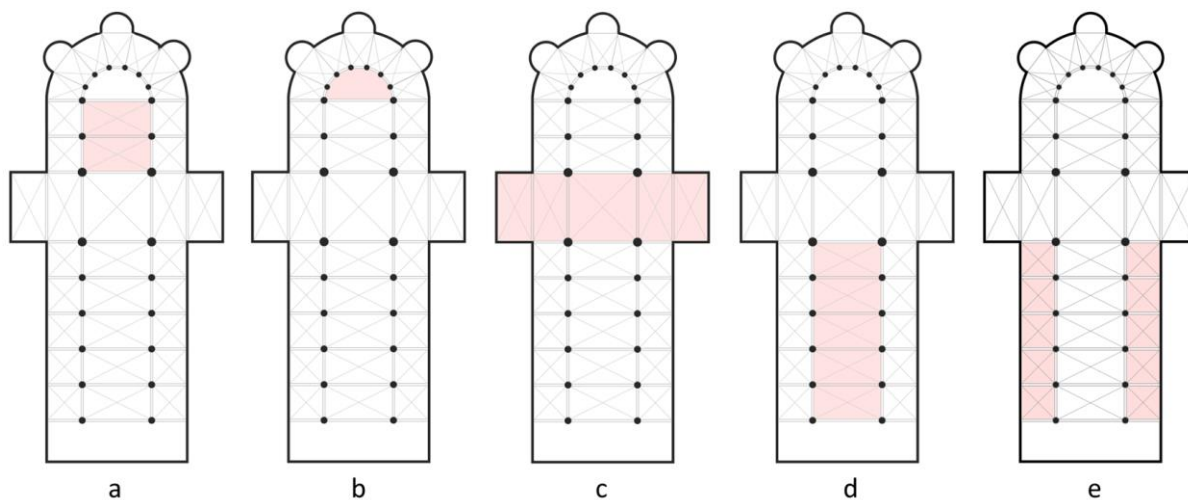
Przykładem takiej świątyni jest katedra w Naumburgu, której rzut przedstawia załączona ilustracja (wyraźnie widać dwa chóry, jeden od wschodu drugi od zachodu katedry).



7. Cathedral at Naumburg.

■ **il.3.** Plan katedry w Naumburgu (budowla w typie bazyliki dwuchórowej).

I druga sprawa. Orientowanie się w terminologii architektonicznej, na pozór może wydawać się niezbyt ściśle związane z tematyką organową. Jednak opisy świątyń, zawierające zwykle informacje o lokalizacji instrumentów organowych, naszpikowane są fachową terminologią. Aby więc poprawnie interpretować te opisy, czy też samemu określać lokalizację instrumentów, trzeba się nieco w tej terminologii orientować (trzeba też pamiętać, że nazewnictwo ogólnie przyjęte w sztukach pięknych szeroko stosowane jest również w opisach prospektów organowych, które często są konstrukcjami o charakterze architektonicznym - do tego tematu postaram się również powrócić w kolejnych tekstach). Na koniec zatem spójrzmy na przykładowy plan kościoła i poznajmy kilka wybranych określeń odnoszących się do tych części kościoła, w których najczęściej lokowane są instrumenty organowe.



■ **il.4.** Przykładowy plan kościoła z zaznaczeniem wybranych części w jego przestrzeni: a) prezbiterium (chór), b) apsyda, c) transept (nawa poprzeczna), d) nawa główna, e) nawy boczne.

---

## Źródła ilustracji:

**naglówek:** Fot. Krzysztof Brewczak [CC BY-SA 3.0 pl (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/deed.en>)], from Wikimedia Commons ([https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9c/Lublin%2C\\_ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82\\_p.w.\\_Matki\\_Boskiej\\_Zwyci%C4%99skiej%2Cprezbiterium.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9c/Lublin%2C_ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_p.w._Matki_Boskiej_Zwyci%C4%99skiej%2Cprezbiterium.jpg)) [dostęp: 28.11.2018]

**il.1.** rzut (plan) kościoła oo. Augustianów, źródło: Architektura gotycka w Polsce, red. T. Mroczko i M. Arszyński, Warszawa 1995; lokalizacja organów: K. Zacharski

**il.2.** K. Zacharski

**il.3.** "Romanesque Style." [http://quod.lib.umich.edu/h/hiaaic/x-prang53-und-7/prang53\\_7](http://quod.lib.umich.edu/h/hiaaic/x-prang53-und-7/prang53_7). University of Michigan Library Digital Collections [dostęp: 11.12.2018]

**il.4.** Benutzer:Leonce49 [GFDL (<http://www.gnu.org/copyleft/fdl.html>) or CC-BY-SA-3.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>)], źródła: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Binnenchor.svg>, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Apsis.svg>, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Querhaus.svg>, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mittelschiff.svg>, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Seitenschiff.svg> [dostęp: 11.12.2018], kompilacja schematów

## Bibliografia:

- *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, PWN Warszawa 1996
- W. Koch, *Style w architekturze*, Warszawa 1996, 2005
- M. Szyma, *In ecclesia sancti Francisci in chori medio. Wprowadzenie do badań nad miejscem chóru liturgicznego w kościołach średniowiecznego Krakowa*, w: *Średniowieczna architektura sakralna w Polsce w świetle najnowszych badań*, Gniezno 2014, [https://www.academia.edu/10623611/ In ecclesia sancti Francisci in chori medio . Wprowadzenie do bada%C5%84 nad miejscem ch%C3%B3ru liturgicznego w ko%C5%9Bcio%C5%82ach %C5%9Bredniowiecznego Krakowa. In %C5%9Aredniowieczna architektura sakralna w Polsce w %C5%9Bwietle najnowszych bada%C5%84 eds. Tomasz Janiak Dariusz Stryniak Gniezno 2014](https://www.academia.edu/10623611/In_ecclesia_sancti_Francisci_in_chori_medio_.Wprowadzenie_do_bada%C5%84_nad_miejscem_ch%C3%B3ru_liturgicznego_w_ko%C5%9Bcio%C5%82ach_%C5%9Bredniowiecznego_Krakowa_.In_%C5%9Aredniowieczna_architektura_sakralna_w_Polsce_w_%C5%9Bwietle_najnowszych_bada%C5%84_edz._Tomasz_Janiak_Dariusz_Stryniak_Gniezno_2014) [dostęp: 29.11.2018]
- <http://www.krakow4u.pl/kosciol-sw--Katarzyny-Aleksandryjskiej-i-sw--Malgorzaty-2.html> [dostęp: 10.12.2018]

14 GRUDNIA 2018